

พลวัตพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในจังหวัดนครสวรรค์

The Dynamic of Cultural Spaces on Communities of Tai Dam Ethnic Groups in Nakhon Sawan Province

ปริยานุช คำสนอง^{1*}

Received: June, 2017; Accepted: June, 2017

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาพลวัตของพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เพื่อทำความเข้าใจจุดกำเนิดและความสำคัญของพื้นที่ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงบทบาทความสัมพันธ์ของพื้นที่ต่อโครงสร้างทางสังคม ความเชื่อ และต่อผู้เป็นสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์

ผลการศึกษาทำให้พบว่าจุดกำเนิดของพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวไทดำแต่เดิม มีที่มาจากความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผีและขวัญ ที่สามารถสืบทอดไปได้ถึงถิ่นฐานเดิมของชาวไทดำ ที่แคว้นสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนาม พื้นที่วัฒนธรรมที่พบต่อมาเกี่ยวพันกับการดำเนินชีวิตของชาวไทดำ ในฐานะของพื้นที่ประกอบพิธีศพ และพื้นที่ในการสร้างการปฏิสัมพันธ์ของหนุ่ม - สาว ในช่วงเวลาต่อมาวัฒนธรรมไทดำที่เป็นวัฒนธรรมร่วม ได้ผสมผสานเข้ากับศาสนาพุทธที่เป็นวัฒนธรรมหลักของพื้นที่ภาคกลาง ก่อให้เกิดพื้นที่ที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมของวัฒนธรรมสองกลุ่มขึ้น และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นพื้นที่ในการแสดงออกทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ทั้งในรูปแบบพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ และพื้นที่กิจกรรมสำหรับเผยแพร่วัฒนธรรม อันเกิดขึ้นจากปัจจัยเชิงนโยบาย และเพื่อการอนุรักษ์

คำสำคัญ : พื้นที่ทางวัฒนธรรม; พลวัต; ไทดำ; กลุ่มชาติพันธุ์

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

* Corresponding Author E - mail Address: golf_grathur@yahoo.com

Abstract

This article aims to study the dynamics of the Tai Dam ethnic group's culture spaces, to understand the origin and the importance of space to ethnic groups, including the role of the relationship of space to social structure, beliefs and members of the ethnic group. The study found the origin of the cultural area of the Tai Dam originally. There is a believe in the supernatural, spirits (pee) and kwan can be traced back to the original settlement of the Tai Dam mainland at Sibsongjutai state, Vietnam. The cultural area that is later associated with the life of Tai Dam as a funeral area and the space to create a male - female interaction. In the later period, Tai Dam culture is a coculture. It is integrated with the Buddhist culture of most of the Central region area. It creates the multicultural space of two cultures. The current cultural area is an expression of cultural identity of the Tai Dam ethnic group. Both in symbolic form and cultural activities caused by policy factors; and for conservation.

Keywords: Culture Space; Dynamic; Tai Dam; Ethnic Group

บทนำ

พื้นที่วัฒนธรรม (Cultural Space) เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ปรากฏในชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชน มีความสัมพันธ์กับประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม และความเชื่อ ที่สามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี ดังเช่นที่ จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต (จุฑาพรรธ, 2550) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า วัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางคั่นระหว่างธรรมชาติของมนุษย์ และการหล่อหลอมบุคลิกภาพ (Personality) ของคนคนหนึ่งว่าจะเป็นเรื่อง อิทธิพลทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม หรือโลกทัศน์ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ที่แท้จริงคือ เรื่องของภาพลักษณ์ตัวตน (Images of Oneself) ที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Social Interaction) สร้างความเข้าใจทั้งในระดับที่เรามีต่อตนเอง และในลักษณะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม

พลวัตที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา มีปัจจัยจากบทบาทของพื้นที่ต่อชุมชนที่มากกว่าการเป็นเนื้อที่หรือที่ว่าง (Space) ในชุมชน แต่พื้นที่ยังมีความหมายในเชิงนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ที่มีจุดกำเนิดจากขบวนการอบรม ปลุกฝังสั่งสอน และเรียนรู้ถึงการดำรงวิถีชีวิตที่มีรูปแบบเฉพาะของกลุ่ม และรักษาไว้เป็นมรดกตกทอดของสมาชิกในชุมชนต่อไป (นิยพรรณ, 2550) พื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนผสมของวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำอพยพย้ายถิ่นมาจากทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม การอพยพย้ายถิ่นก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรมจากถิ่นฐานเดิม มายังพื้นที่ใหม่ที่มีความแตกต่างทางสภาพแวดล้อม

วัฒนธรรม และความเชื่อ พื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ ในการประกอบ พิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม เพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นพื้นที่สร้างการปฏิสัมพันธ์ของคน ในชุมชนกับคนภายนอก

จากการศึกษาสำรวจพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนไทดำในพื้นที่ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอ ท่าตะโก และอำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ ที่เป็นพื้นที่ศึกษาพบว่า มีพื้นที่ทางวัฒนธรรมกระจายตัว อยู่เกือบทุกชุมชน ทั้งที่ยังปรากฏอยู่ และที่ถูกลดความสำคัญ สูญหาย หรือถูกปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ไป ตามบริบทความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ หรือมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกับ วัฒนธรรมเดิมของตน อันเป็นผลจากอิทธิพลของสังคมพหุวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษา และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทดำ
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางวัฒนธรรม ต่อโครงสร้างทางสังคม ความเชื่อ ประเพณี และบทบาทต่อสมาชิกในชุมชน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ จากบริบททางสังคม และเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของพื้นที่ทางวัฒนธรรม
4. เพื่อศึกษาบทบาทของพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่อการดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ให้คงอยู่

ขอบเขต และวิธีการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษามุ่งเน้นทำการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่มีพลวัตที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม และ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านจุดกำเนิด ปัจจัยการก่อรูปของพื้นที่ บทบาท ความสัมพันธ์ของพื้นที่ต่อชุมชน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ โดยทำการศึกษา รวบรวมข้อมูล สำรวจ และสัมภาษณ์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง โดยพื้นที่กรณีศึกษาคือ ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ไทดำ ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่

- บ้านวังหยาบ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์
- บ้านแหลมทอง ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองนครสวรรค์
- บ้านหนองเนิน ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก
- บ้านสีกก ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก
- บ้านยางใหญ่ ตำบลหนองเต่า อำเภอเก้าเลี้ยว

ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ จากสิบสองจุไทยสู่จังหวัดเพชรบุรี

“ลาวโซ่ง” หรือ “ลาวทรงดำ” หรือ “ผู้ไทดำ” หรือ “ไทดำ” เป็นชื่อที่คนไทยภาคกลางใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่ได้อพยพมาจากแคว้นสิบสองจุไทยในตอนเหนือของประเทศเวียดนาม โดยเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี เมื่อประมาณสองศตวรรษที่ผ่านมา คำว่า “ลาว” ในที่นี้เป็นสรพนามที่คนไทยสยามตั้งแต่โบราณใช้เรียกกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่ม ที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะผู้คนจากประเทศลาว (สมิทร และ เสมอชัย, 2540)

ถิ่นฐานเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองแกลง (แกลง) หรือ เดียนเบียนฟู (Dien Bieb Phu) ในปัจจุบัน สำหรับชื่อสิบสองจุไทยที่มีมาจากในบริเวณนี้มีดินแดนของพวกไทดำอยู่ 8 เมือง รวมกับเมืองที่ไทชาวอาศัยอยู่อีก 4 เมือง รวมเป็น 12 เมือง พื้นที่บริเวณดินแดนสิบสองจุไทยมีลักษณะเป็นที่ราบกว้างระหว่างเทือกเขา ที่กระจายอยู่ทั่วไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย แม่น้ำที่สำคัญที่สุด คือ แม่น้ำดำ และแม่น้ำแดง ส่งผลให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก (ภักทิยา, 2544) โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สิบสองจุไทย มีระบบการปกครองตัวเองเป็นอิสระ จนในปี พ.ศ. 1885 สิบสองจุไทยจึงเข้ามาอยู่ภายใต้ความดูแลของหลวงพระบาง (อภิวัฒน์, 2552)

การอพยพย้ายถิ่นของชาวไทดำเข้าสู่ประเทศไทยเริ่มขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งไปตีเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2322 โดยถูกกวาดต้อนมายังกรุงธนบุรี และกำหนดให้ชาวไทดำลงมาตั้งถิ่นฐาน ณ จังหวัดเพชรบุรี ตั้งแต่นั้นมาชาวไทดำจึงอาศัยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรีเรื่อยมา แม้มีการกวาดต้อนชาวไทดำเข้ามาในประเทศไทยอีกหลายครั้ง คือ สมัยรัชกาลที่ 1 จำนวน 1 ครั้ง พร้อมกับชาวลาวพวน สมัยรัชกาลที่ 3 จำนวน 4 ครั้ง และในสมัยรัชกาลที่ 5 จำนวน 3 ครั้ง (อภิวัฒน์, 2552) โดยสาเหตุการอพยพทั้งหมดล้วนมีที่มาจากการทำสงครามระหว่างรัฐ ประกอบกับอยู่ในช่วงเวลาที่เรียกว่า ช่วงเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ที่แต่ละเมืองต้องการประชากรในการเป็นทรัพยากรด้านแรงงาน และกำลังพล โดยให้กลุ่มชนแต่ละกลุ่มตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่กำหนดไว้ ให้มีการปกครองในกลุ่มของตนเอง และส่งส่วยหรือแรงงานให้กับเมืองหลวง ภายหลังมีการยกเลิกระบบไพร่ ในปี พ.ศ. 2448 (สมัยรัชกาลที่ 5) ชาวไทดำจึงมีการอพยพออกจากเพชรบุรีไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อื่น ๆ

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในจังหวัดนครสวรรค์

ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์มีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ตั้งกระจายอยู่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอท่าตะโก อำเภอเก้าเลี้ยว อำเภอบรรพตพิสัย และอำเภอชุมแสง รวมทั้งสิ้น 17 หมู่บ้าน (Tai Song Dam, 2558) สมทรง บุรุษพัฒน์ (สมทรง, 2524) อธิบายถึงสาเหตุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มไทดำนอกพื้นที่จังหวัดเพชรบุรีไว้ว่า การที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมีการตั้งถิ่นฐานกระจายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยนั้น ปัจจัยแรกคือ หลังจากที่ถูกกลุ่มไทดำได้ตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรีมีผู้ไททรงดำ (ไทดำ) รุ่นเก่าบางส่วน มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะกลับไปยังถิ่นฐานเดิม คือ เมืองแกลงแคว้นสิบสองจุไทย จึงพยายามเดินทางขึ้นไปทางเหนือ เมื่อถึงฤดูฝนที่ใดก็จะพักทำนาเป็นเสบียงสำหรับการเดินทาง เมื่อเดินทางต่อไปผู้สูงอายุที่รู้เส้นทางได้เสียชีวิตลงระหว่างการเดินทาง ลูกหลานจึงไม่สามารถเดินทางกลับไปยังเมืองแกลงได้ จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเส้นทางเป็นแห่ง ๆ ไทดำกลุ่มนี้เดินทางไปได้ไกลที่สุดที่จังหวัดพิจิตร

และจังหวัดพิษณุโลก และปัจจัยในการอพยพย้ายถิ่นในช่วงเวลาต่อมา คือ เพื่อหาพื้นที่ทำกินแห่งใหม่ เนื่องจากเมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่ทำกินเดิมที่จังหวัดเพชรบุรีเริ่มคับแคบ ไม่เพียงพอกับปริมาณคนที่เพิ่มขึ้น ชาวไทดำจึงมีการอพยพย้ายถิ่นไปหาพื้นที่ทำกินแห่งใหม่ โดยเริ่มจากจังหวัดใกล้เคียง ๆ เช่น ราชบุรี นครปฐม หรือสุพรรณบุรี แล้วจึงอพยพไปยังจังหวัดอื่น ๆ

สำหรับกลุ่มชาวไทดำที่ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่ามีการย้ายถิ่นมาจากหลายพื้นที่ เช่น จากจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นฐานเพื่อหาพื้นที่ทำกิน และตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นครสวรรค์ แต่มีบางส่วนที่เข้ามาอยู่ชั่วคราว แล้วจึงย้ายไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดพิษณุโลก และพิจิตรในภายหลัง ชุมชนไทดำแห่งแรกในจังหวัดนครสวรรค์ อยู่ที่บ้านวังหอยก อำเภอมะนัง เป็นชุมชนชาวไทดำที่มีอายุราว 70 - 80 ปี เนื่องจากเป็นชุมชนไทดำที่อยู่ใกล้กับตัวเมือง นครสวรรค์ คือ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 17 กิโลเมตร และมีชาวไทดำอาศัยอยู่ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (เฉลิม, สัมภาษณ์. 2558)

การอพยพในระยะต่อมาเกิดขึ้นเมื่อ 75 ปีที่ผ่านมา คือในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2485 ตัวอย่างที่พบจากการศึกษาคือ กลุ่มชาวไทดำในชุมชนบ้านหนองเนิน ตำบลห้วยถน อำเภอท่าตะโก ที่เป็นกลุ่มไทดำจากบ้านเกาะแรด บ้านดอนขมิ้น จังหวัดนครปฐม ได้อพยพครอบครัวมาที่จังหวัดนครสวรรค์ หรือที่ชาวไทดำเรียกว่า เมืองเหนือ เพื่อหาพื้นที่ทำกิน เนื่องจากทราบว่ามีพื้นที่กว้างขวางอุดมสมบูรณ์ ชาวไทดำกลุ่มนี้จึงได้อพยพขึ้นมา โดยแวะพักที่บ้านวังหอยก ตำบลบ้านแก่ง อำเภอมะนัง นครสวรรค์ จนถึงปี พ.ศ. 2494 จึงเดินทางยังบ้านหนองเนิน เพื่อจับจองและขอซื้อที่ดินจากคนไทยที่เป็นเจ้าของที่ดินเดิม ต่อมาก็มีชาวไทดำจากเพชรบุรีอพยพมาอาศัยในพื้นที่เพิ่มเติม

ในสมัยนั้นชาวไทดำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนา และทำการเกษตร การตั้งถิ่นฐานจึงเลือกพื้นที่ที่เป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง หากปีใดมีน้ำท่วมเกิดขึ้นก็จะอพยพย้ายเรือนขึ้นมายังที่ดอนที่อยู่สูงกว่า ดังเห็นได้จากที่ตั้งชุมชนเดิมของชุมชนไทดำบ้านหนองเนิน ที่อยู่ทางทิศเหนือของชุมชนปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นที่ราบ หรือทุ่งนา เนื่องจากชาวบ้านต้องอาศัยบ่อน้ำในกลางทุ่งในการอุปโภคและบริโภค (ไทยแลนด์, สัมภาษณ์. 2559)

ปัจจัยการก่อรูปของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (ฉัตรทิพย์ และพรพิไล, 2537) ได้อธิบายเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเอาไว้ว่า วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐาน หรือการตั้งหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิธีการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการทำมาหากิน และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ชุมชน กับโลกภายนอก สำหรับด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีการผลิต จะมีอิทธิพลต่อการจัดวางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ระหว่างคนกับที่ดิน รวมถึงต่อรูปแบบความรู้สึกรักใคร่และระบบการให้คุณค่า และสำหรับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านจะมีอิทธิพลด้านความเกี่ยวข้องระหว่างตนเอง - บรรพบุรุษ - ชุมชน และตำแหน่งของหมู่บ้าน

จากความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทดำที่ว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกอยู่ภายใต้อำนาจของผี และสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะ “ผี” ที่มีอำนาจลบล้างชีวิตและครอบครัวยึดตามความพอใจของผี ที่มีทั้งให้ทุกข์หรือให้โทษ และมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ขวัญ” ที่มีอำนาจเกี่ยวกับการสร้างร่างกาย การกำหนดชะตาชีวิต และชีวิตหลังความตาย ปัจจัยเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตและประเพณีพิธีกรรมของชาวไทดำมีความสัมพันธ์

ใกล้ชิดกับผีประเภทต่าง ๆ ผีและขวัญในวัฒนธรรมของไทยดำนั้นมีการแบ่งเป็นหลายระดับ พัฒนปกรณ์ ลีลาพฤกษ์ (พัฒนปกรณ์, 2555) ได้อธิบายไว้ดังนี้ 1) ผีฟ้า หรือ แถน คือ กลุ่มเทวดาที่มีพลังอำนาจ คลับันดาลให้มนุษย์มีความสุขความทุกข์ และควบคุมสรรพสิ่งให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนด โดยมี แถนหลวงเป็นเทพเจ้าสูงสุด 2) ผีบ้าน ผีเมือง คือ กลุ่มผีที่มีอำนาจคอยดูแลรักษาบ้านเมือง 3) ผีป่า ผีเขา และผีอื่น ๆ คือ กลุ่มผีที่คอยปกป้องผืนน้ำ ผืนป่า ภูเขา และสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ มิให้เกิดความเสียหาย และ 4) ผีบรรพบุรุษ หรือผีเรือน หรือผีคำ คือ กลุ่มผีที่คอยปกป้องรักษาคคนในครอบครัว ไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย ผิดกลุ่มนี้ ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ บิดามารดาที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว หรือหมายถึง ผีประจำกลุ่มของผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเดียวกัน โดยการสืบทอดผีของตระกูลชาวไทยดำจะยึดผู้ชายเป็นผู้สืบทอด

สำหรับขวัญนั้นเป็นเรื่องของร่างกายมนุษย์ โดยขวัญจะกระจายอยู่ในทุกส่วนของร่างกาย ขวัญที่สำคัญที่สุดของมนุษย์คือ “จอมขวัญ” หรือ “ขวัญเจ้า” มีผลทำให้ร่างกายและจิตใจของมนุษย์เป็นอยู่อย่างปรกติสุข ในเวลาที่ร่างกายเกิดอาการเจ็บป่วย หรือมีอาการเสียขวัญ ชาวไทดำเชื่อว่า เกิดจาก ผีสาธมาทำให้ขวัญอยู่ไม่ดี พาชขวัญหนีไปจากเนื้อตัว เป็นเหตุให้มีการต้องเรียกขวัญกลับเข้าสู่ร่างกายและจิตใจ เมื่อถึงเวลาเสียชีวิตชาวไทดำเชื่อว่าขวัญจะออกจากร่างกลายเป็นผี และแยกย้ายไปตามสถานที่ต่าง ๆ โดยเรียกสถานที่เหล่านั้นว่า “คำ” (พัฒนปกรณ์, 2555)

ผลการศึกษา

พลวัตพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ : จุดกำเนิดและบทบาทของพื้นที่

จากการลงพื้นที่ศึกษาเพื่อสำรวจและสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ทำให้พบความสัมพันธ์ของพื้นที่กับความเชื่อเรื่อง ผี ขวัญ กับประเพณี และการประกอบพิธีกรรมของชุมชน แม้ในปัจจุบันพื้นที่บางประเภทถูกลดความสำคัญ หรือถูกปรับเปลี่ยน บทบาทของพื้นที่ไปแล้วก็ตาม เมื่อจำแนกประเภทของพื้นที่ และบทบาททางวัฒนธรรมต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ก็พบว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ พื้นที่ทางวัฒนธรรมดั้งเดิม พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ผสมผสาน ข้ามวัฒนธรรม และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีการก่อรูปใหม่ โดยแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่วัฒนธรรมดั้งเดิม

1.1 พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ : พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี และบรรพบุรุษ

ไทดำมีความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผีขวัญและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเป็นความเชื่อที่มีพื้นฐานจากการเคารพบุคคลที่มาก่อน กล่าวคือ มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ต่อผู้ก่อตั้งบ้านและเมือง ที่แสดงออกโดยการเซ่นไหว้ หรือเซ่น เป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของบรรพบุรุษ และทำให้ บรรพบุรุษกินดีอยู่ดีในอีกโลกหนึ่ง และเพื่อว่าผู้อยู่จะไม่เดือดร้อน ทำมาหากินได้ผลดี ความเชื่อดังกล่าว คือ ปังจยให้เกิดศาลผีบ้าน หรือศาลบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งบ้าน และภายในเรือนมีเสาผีอันเป็นที่อยู่ของผี บรรพบุรุษ เป็นที่อยู่ของขวัญเจ้าของเรือน (โชติมา, 2546)

นอกจากนี้ชาวไทดำมีความเชื่อว่าแต่ละเมืองมีผีสิงสถิตอยู่ เพื่อดูแลรักษาคคนในเมือง ให้อยู่เย็นเป็นสุข ผีบ้านผีเมืองนี้อาจจะอยู่ตามป่าเขาหรือต้นไม้ บางเมืองก็สร้างศาลให้อยู่ในบริเวณที่มีหลักเมืองและถือเป็นเขตหวงห้าม พวกเจ้าเมืองต้องทำพิธีเซ่นไหว้เมืองหรือศาลทุกปี (เรณู, 2542)

พิธีนี้อาจเรียกได้อีกว่า พิธีเซ่นไหว้ผีเมือง หรือพิธีเสนเมือง แต่ภายหลังเมื่อกลุ่มไทดำอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยการเซ่นไหว้จึงถูกระงับไปเพราะชาตเจ้าเมือง ปัจจุบันพิธีนี้จึงสาบสูญไป

สำหรับหมู่บ้านหรือชุมชน ก็จะมีการเชื่อเรื่องผีที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาคนในหมู่บ้าน เรียกว่า ผีประจำหมู่บ้าน โดยในแต่ละหมู่บ้านจะสร้างศาลประจำหมู่บ้านเรียกว่า “ศาลพ่อปู่” หรือ “ศาลปู่ตา” หรือ “ศาลเจ้าพ่อ” ศาลดังกล่าวมีพิธีเซ่นไหว้ทุกปี แต่หากมีเหตุอาเพศ หรือเกิดเหตุภัยพิบัติ ก็ต้องมีการเซ่นไหว้เป็นพิเศษ โดยแต่ละหมู่บ้านจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ศาลเจ้าพ่ออุลุม ศาลเจ้าพ่อพระอินทร์ เป็นต้น (เรณู, 2542)

สถานที่ตั้งของศาลผีบ้านโดยทั่วไป คนในชุมชนมักเลือกสถานที่ที่ร่มรื่น เงียบสงบ เป็นบริเวณที่ดอน (ที่สูง) มีป่าไม้หนาแน่น ชาวบ้านจะร่วมมือกันสร้างศาลให้เป็นเรือนที่พักอาศัยของวิญญาณ ทั้งนี้เพราะเชื่อกันว่าผีบ้าน หรือผีบรรพชนมีอำนาจในการคลั่งคลาน ลี้ลับต่าง ๆ ให้ชาวบ้านได้ตามปรารถนา (บุญยงค์, 2557)

ผีบ้านในวัฒนธรรมไทดำจัดอยู่ในกลุ่มของผีบรรพบุรุษ เป็นวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แต่วิญญาณยังวนเวียนดูแลเนื่องจากมีความห่วงใยลูกหลาน และยังไม่มีโอกาสไปผุดไปเกิดในภพภูมิใหม่ จึงคอยปกป้องดูแลให้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อลูกหลานประสบกับเคราะห์กรรม หรือมีภัยอันตรายก็จะเข้ามาช่วยเหลือ ชาวไทดำจึงให้ความเคารพ

นับถือผีบ้านเป็นอย่างมาก โดยถือว่าเป็นผีสายตระกูลของตนมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และจัดพิธีกรรมเซ่นไหว้เป็นครั้งคราวตามโอกาส ในชุมชนไทดำจะมีการบวงสรวงศาลผีประจำหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี ตามช่วงเวลาที่มีชุมชนเป็นผู้กำหนด โดยมีเจ้าจำเป็นผู้ประกอบพิธีการบวงสรวงอาจจัดขึ้นปีละครั้ง หรือสองครั้ง มักจัดขึ้นในวันพุธ เดือนสาม และเดือนหก แต่ในบางท้องถิ่นอาจจัดขึ้นในช่วงเดือนห้า เดือนเจ็ด เดือนสิบสอง หรือเดือนยี่ หรือในช่วงเทศกาลตามความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น

จากความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เมื่อชาวไทดำตั้งถิ่นฐานที่ใดก็จะมีการตั้ง ศาลผีบ้านหรือศาลผีประจำบ้านขึ้น เพื่อทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนในชุมชน โดยส่วนมากจะเป็นการเชิญผีบ้านจากถิ่นฐานเดิมให้มาสถิตที่ศาลหมู่บ้านที่สร้างขึ้น เป็นนัยว่าให้ผีติดตามมาดูแลลูกหลาน และแต่ละหมู่บ้านจะมีการเลือกหาผู้เป็นเจ้า หรือเจ้าจำ เพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผี และเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมในพื้นที่ศึกษาพบว่า นอกจากศาลผีประจำหมู่บ้านที่มีที่มาจากถิ่นฐานเดิมของชาวไทดำที่พบในทั้ง 5 หมู่บ้านแล้ว ยังมีศาลผีบ้านที่เกิดขึ้นจากการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ชุมชนที่คนให้ความเคารพนับถือมาสถิตที่ศาลผีประจำหมู่บ้าน โดยผีที่อัญเชิญมานี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำแต่อย่างใด ศาลผีประจำหมู่บ้านในลักษณะนี้คือ ปรากฏอยู่ในพื้นที่บ้านวังหอยก ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ นอกจากศาลผีประจำหมู่บ้านแล้วคนไทดำยังให้ความนับถือบุคคลในอดีตที่คนในชุมชนเคารพในฐานะผีบ้าน โดยไม่มีการตั้งศาลให้แต่เมื่อมีการทำพิธี หรืองานกิจกรรมใด ๆ ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นงานของชาวไทดำ หรือชาวพุทธ ก็ต้องมีการบอกกล่าวให้ผีช่วยให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

1.2 พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต : พื้นที่เกี่ยวกับประเพณีการทำศพ

ป่าแะว หรือป่าช้า เป็นองค์ประกอบของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่สำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่ประกอบพิธีศพ ชาวไทดำมีความเชื่อว่าป่าแะว เป็นที่สถิตของ คำป่าแะว และขวัญปลาย หรือเงา

(ด้ากับขวัญที่ออกจากตัวหลังเสียชีวิต) โดยจะสถิตอยู่ในบริเวณที่ฝังกระดูกของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ลูกหลานจะสร้างเรือนไว้ให้ผิอยู่ และเก็บกระดูกหลังการประกอบพิธีศพ (พัฒนากรณ์, 2555) ในป่าแแล้วจึงมีเรือนแแล้ว หรือเรือนป่า เป็นที่สถิตของด้าผู้เสียชีวิต เดิมเรือนแแล้วจะถูกสร้างคลุมหลุมศพ แต่สมัยต่อมาใช้การเผาศพ หรือที่ชาวไทดำเรียกว่า “ซอน” เรือนแแล้วจึงกลายมาเป็นสถานที่เก็บกระดูกของผู้เสียชีวิตแทน

เรือนแแล้ว จะถูกสร้างเลียนแบบเรือนที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย ตัวเรือน เสาหลวง คือ เสาที่ทำจากไม้หนุน ใช้ไม้ไผ่พาดไขว้เป็นรูปกากบาท ส่วนยอดจะเป็นรูปหัวปลีถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิง หรือตัวหงส์ถ้าผู้ตายเป็นผู้ชาย หลังจากนั้นจะใช้ไม้ไผ่พาดซี่กล้อมรอบเป็นรูปวงกลมสำหรับปักธง เรือนแแล้วนี้ จะสร้างสำหรับผู้เสียชีวิตอายุ 70 ปี หรือ 60 ปีขึ้นไป เนื่องจากเรือนแแล้วถูกเปรียบเทียบกับปราสาทราชวังของผู้เสียชีวิตที่อายุ 70 ปี แล้วหากอายุไม่ถึงต้องสร้างแบบหยาบ ๆ ไม่สวยงาม เพราะตายเร็วไม่ต้องอยู่บ้านดี คนที่มีชีวิตอยู่จะได้มีอายุยืน ไม่มีใครตายอีก ในการประกอบพิธีศพของชาวไทดำจะมีแขกก ทำหน้าที่ในการจัดการเกี่ยวกับศพ จัดการหาเครื่องเช่นสำหรับศพ และบอกทางให้กับคนตายเดินทางกลับไป ถิ่นฐานเดิมของชาวไทดำ (เรณู, 2542) ปัจจัยเรื่องอายุของผู้เสียชีวิตจึงเป็นตัวกำหนดขั้นตอนในพิธีกรรมการทำพิธีศพของชาวไทดำ

ปัจจุบันพื้นที่ป่าแแล้วในชุมชนไทดำถูกลดบทบาทในการเป็นพื้นที่ประกอบพิธีศพ เนื่องจากคนไทดำนิยมใช้วัด และเมรุเป็นสถานที่ประกอบพิธีแทน เพื่อลดพิธีกรรมที่มีความซับซ้อน และมีค่าใช้จ่ายสูง แต่ในพื้นที่ศึกษาทั้งหมดยังมีการทำเรือนแแล้วกับมีแขกกทำหน้าที่ประกอบพิธีเช่นเดิม โดยใช้พื้นที่ในบริเวณวัดของชุมชน หรือในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นสถานที่สร้างเรือนแแล้วที่จะทำต่อเมื่อผู้เสียชีวิตมีอายุ 70 ปีขึ้นไป หากผู้เสียชีวิตมีอายุน้อยกว่า 70 ปี ก็ปรับลดขั้นตอนพิธีไทดำลงไม่ครบถ้วน จากสาเหตุดังกล่าวพื้นที่ป่าแแล้วจึงถูกปรับใช้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน หรือเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ป่าแแล้วจึงเปลี่ยนบทบาทจากพื้นที่ทางพิธีกรรมกลายเป็นพื้นที่ว่างที่สามารถรองรับการพัฒนาของชุมชน เราจึงพบว่าพื้นที่ป่าแแล้วได้กลายเป็นโรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำ หรือวัดของชุมชน แต่ชาวไทดำยังคงความเชื่อที่เกี่ยวกับพื้นที่ของป่าแแล้วแม้จะมีการเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ไปแล้วว่า ในพื้นที่ป่าแแล้วจะไม่มีการปลูกเรือนเพื่ออยู่อาศัย เพราะจะทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยในเรือนมีอันเป็นไปหรือไม่มีความเจริญ การจะปรับสภาพเพื่อใช้พื้นที่ป่าแแล้วในการทำกิจกรรม หรือก่อสร้างสิ่งใด ต้องมีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวไทดำ เพื่อขออนุญาตก่อนดำเนินการ

1.3 พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต : พื้นที่สร้างการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มหนุ่ม - สาวไทดำ

หมู่บ้านลาวโซ่ง หรือไทดำในสมัยก่อนเกือบทุกหมู่บ้านจะมี “ช่วง” คือ บริเวณลานกว้างหน้าบ้านที่เป็นจุดนัดพบของคนหนุ่ม - สาวลาวโซ่ง หมู่บ้านหนึ่งอาจมีพื้นที่ช่วง 1 - 2 แห่ง แต่ถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่อาจมีช่วง 3 - 4 แห่ง ส่วนใหญ่จะยึดเอาบ้านที่มีสาวโสคอยู่ 3 - 4 คน เป็นที่ตั้งของช่วง สาวโสคที่อยู่บ้านใกล้เคียงก็จะมารวมตัวลงช่วงด้วยกัน เมื่อกลุ่มหญิงสาวที่มานั่งช่วงร่วมกันจะเรียกว่า “อยู่ช่วง” ก็จะทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ปั่นฝ้าย ทอผ้า ตำข้าว เป็นต้น หนุ่ม ๆ ไทดำภายในหมู่บ้าน หรือจากหมู่บ้านอื่นจะมาเที่ยวตามช่วงต่าง ๆ เพื่อพูดคุยทำความรู้จักกับสาว ๆ ในช่วงเมื่อชายหนุ่มเกิดพอใจสาวคนใด ก็จะนัดไปคุยหลังจากเลิกลงช่วงแล้ว เพื่อจะ “โ้สาว” หรือ “จีบสาว” หากสาวมีใจตอบก็จะไปตามนัด เพื่อนั่งคุยกันในที่ลับตา เช่น ชานเรือน ริมฉาง ข้างกองฟาง ฯลฯ

ในระหว่างพูดคุยชายจะถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิงไม่ได้ ถ้ามีการล่วงเกินก็ถือว่ามี การผิดผี หนุ่มต้องเอาดอกไม้ ธูปเทียน เหล้า หมากพลู และเงินจำนวนหนึ่ง แล้วแต่จะตกลงกับฝ่ายหญิงมาขอขมาผีเรือนและพ่อแม่ เพราะถือว่าผีเรือนโกรธ ทั้งหนุ่ม และเจ้าของบ้านต้องมาขอขมา การผิดผีนี้ฝ่ายหญิงอาจขอให้แต่งงานด้วย โดยเป็นการตัดสินใจของฝ่ายหญิงเพียงฝ่ายเดียว การลงช่วงมีระยะเวลาไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะเริ่มขึ้น ในเวลา 19.00 น. ถึงแค่เที่ยงคืน จึงแยกย้ายกันไปพักผ่อน การลงช่วงสามารถทำได้ตลอดทั้งปีไม่มี ฤดูกาล (อภิวัฒน์, 2552; สมทรง, 2524)

นอกจากการลงช่วงสังคมไทดำยังมีประเพณี อื่นก่อน รำแคน หรือเล่นคอน รำแคน สำหรับหนุ่ม - สาวที่จะมีเฉพาะในเดือน 5 ที่เป็นช่วงว่างเว้นจากงานนา พื้นที่สำหรับการอื่นก่อนจะเป็น ลานกว้างของหมู่บ้าน เรียกว่า ช่วง เช่นเดียวกับพื้นที่ในแบบแรก แต่ในบางครั้งอาจเป็นเพียงพื้นที่ว่าง หรือพื้นที่ได้ฤกษ์เรือน โดยในช่วงจะมีสาวใหญ่เป็นผู้คุมช่วง เมื่อถึงเทศกาลอื่นก่อนชายหนุ่มก็จะเดินทางไปหมู่บ้านอื่นเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 9 - 10 คน มี “หมอบขบ” ซึ่งเป็นหนุ่มใหญ่ ทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม และ คนร้องเพลงตอบโต้สาวในขณะอื่นก่อน นอกจากนี้นั้ยังมี “หมอบแคน” และ “หมอบล่า” รวมอยู่ด้วย เมื่อกลุ่ม ชายหนุ่มเดินทางถึงหมู่บ้านเป้าหมาย ก็จะตบมือเป่าแคนไปที่บ้านสาวใหญ่ที่ดูแลช่วง เพื่อขอเล่นที่ช่วงด้วย เมื่อตกลงอนุญาตสาวใหญ่ก็จะให้สาว ๆ มาทำอาหารเลี้ยงดูหนุ่ม ๆ ที่ช่วง

การลงช่วงอื่นก่อน เริ่มขึ้นประมาณ 18.00 - 19.00 น. โดยผู้เข้าร่วมจะแต่งตัวด้วย เสื้อสี (เสื้อผ้าประจำกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ) แล้วเริ่มอื่นก่อน คือ การทอดลูกมะกอน (คล้ายกับการเล่นลูกช่วง) ระหว่างฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย พร้อมทั้งขับร้องเพลงตอบโต้กัน หากฝ่ายใดรับได้อีกฝ่ายก็จะไปขอคืน เป็นโอกาสทำให้หนุ่ม - สาวได้ใกล้ชิดกันต่อการขับร้อง รำแคนเป็นคู่ ๆ จนถึง 3.00 - 4.00 น. ของวันใหม่ ก็มาถึงเวลาของ “การวานสาวคุยสาว” ที่หนุ่มใหญ่ สาวใหญ่หัวหน้าของแต่ละฝ่าย จะเรียกหนุ่ม - สาวในลานช่วงเข้ามา นั่งใกล้กันแยกเป็นแถวหญิงชายหันหน้าเข้าหากัน เพื่อให้หัวหน้า กลุ่มสอบถามหนุ่ม - สาวที่นั่นตรงกันว่า สนใจจะพูดคุยกับคนนี้หรือไม่ หากสาวตอบตกลงก็จะแยกออกจากแถวไปคุยกันโดยไม่มีการบังคับ จนหมดครบทุกคน แต่ละคู่จะนั่งห่างกันคู่ละประมาณ 2 วา จนแจ้ง ก็จะมารำแคนอีกเล็กน้อยแล้วจึงเลิกलगัน (อภิวัฒน์, 2552) แนวความคิดเรื่อง “ช่วง” แสดงให้เห็นถึง ความคิดเรื่องการให้อิสระต่อการเลือกคู่ครองของลูกหลาน โดยใช้พื้นที่ช่วงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาส และ เอื้ออำนวยให้หนุ่ม - สาว ได้มาพบปะพูดคุยทำความรู้จัก และคุ้นสยใจของกันและกัน ในการเลือก คู่ครองก่อนที่จะตกลงแต่งงานกัน (อภิวัฒน์, 2552; สมทรง, 2524; เพียว, 2545)

พื้นที่ช่วง และพื้นที่อื่นก่อน เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นชั่วคราวในชุมชนไทดำ เพื่อให้หนุ่ม - สาว ได้ทำความรู้จักกัน เนื่องจากในอดีตคนไทดำมีค่านิยมแต่งงานกับคนไทดำเหมือนกัน ทำให้พื้นที่เหล่านี้มีนัย ในเรื่องการเป็นพื้นที่ปิดทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อีกประการหนึ่ง แต่ในปัจจุบันพื้นที่ช่วง และ ลานอื่นก่อน หรือเล่นคอน ได้สูญหายไปจากชุมชนไทดำในพื้นที่ทางการศึกษาแล้ว สืบเนื่องจาก ความเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจ ทำให้กิจกรรมในครัวเรือน เช่น การดำข้าว ปั่นฝ้าย ถูกลด ความสำคัญลง นอกจากนี้คนวัยหนุ่ม - สาวที่ออกไปศึกษา หรือทำงานนอกชุมชน นอกเหนือการควบคุม ของพ่อแม่ และผู้ใหญ่ในครอบครัว ทำให้คนหนุ่ม - สาวมีทางเลือกในการทำมาหากิน และปฏิสัมพันธ์ กับเพื่อนต่างเพศมากขึ้น ประกอบการเปิดกว้างในการเลือกคู่ครองของคนไทดำที่ไม่ได้จำกัดอยู่ใน กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันอีกต่อไป พื้นที่เหล่านี้จึงลดบทบาทลงในชั่วระยะ 20 - 30 ปีที่ผ่านมา

2. พื้นที่วัฒนธรรมที่มีการผสมผสานข้ามวัฒนธรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ ที่ส่งผลต่อพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ และเป็นจุดกำเนิดของวัดในชุมชนไทดำที่สามารถพบเห็นได้เกือบทุกชุมชน เรณู เหมือนจันทร์ชัย (เรณู, 2542) ได้อธิบายปรากฏการณ์การนับถือศาสนาพุทธของชาวไทดำเอาไว้ว่า ชาวไทดำในช่วงแรกที่ตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยยังไม่รู้จักศาสนาพุทธ ประเพณี และพิธีกรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับผีทั้งสิ้น ประกอบกับความเชื่อว่าการร่วมพิธีกรรมทางศาสนากับคนไทยจะเป็นการผิดผีทำให้เจ็บไข้ ต่อมาศาสนาพุทธเข้ามามีบทบาทในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น ชาวไทดำได้เห็นการปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ ทำให้เกิดความสนใจเรียนรู้ นอกจากนี้ชาวไทดำมีความเชื่อที่คล้ายคลึงสอดคล้องกับศาสนาพุทธในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และเชื่อเรื่องกรรมที่ตนทำไว้ในชาตินี้ ไม่ว่าจะเป็นดีหรือร้ายนั้นจะส่งผลไปยังชาติหน้า เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์ ความคิดเป็นสวรรค์เกิดขึ้นจากการกระทำดี ส่วนความชั่วเป็นนรกเกิดจากการกระทำไม่ดี ล้วนเป็นการสอนให้คนเป็นคนดีไม่กระทำความชั่ว เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข และรับเอาความเชื่อแนวทางปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนาผนวกเข้าความเชื่อเดิม และกับพิธีกรรมแบบไทดำในปัจจุบันจึงพบพิธีกรรมของสองวัฒนธรรมปฏิบัติร่วมกันในวาระต่าง ๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระก่อนการทำพิธีเสนเรือนของไทดำ เป็นต้น

รูปแบบการผสมผสานของวัฒนธรรมของกลุ่มไทดำกับพระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเช่นกัน โดยมีที่มาจากพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยในเรื่อง การเคารพนับถือสภาพแวดล้อม สิ่งเหนือธรรมชาติ และผีที่คล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ต่อมาเมื่อได้รับความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ ผนวกเข้าแนวความคิดเรื่องเหตุและผลของพระพุทธศาสนา ความเชื่อเหล่านี้จึงเกิดการผสมกลมกลืนกันอย่างง่ายดาย

จากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ศึกษาพบว่า คนไทดำที่อพยพมาอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์นั้น มีความศรัทธาพระพุทธศาสนาตั้งแต่อาศัยอยู่ที่ถิ่นฐานเดิม แต่ยังไม่นำพระพุทธรูปมาประดิษฐานบนเรือน จนกระทั่งเมื่ออพยพมาที่นครสวรรค์จึงมีการนำพระพุทธรูปเข้ามาไว้ในเรือน (ไทยแลนด์, สัมภาษณ์. 2559) ส่วนวัดในหมู่บ้านหรือชุมชนนั้น มีมาก่อนที่ชาวไทดำจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง หมู่บ้านขยายตัวขึ้นวัดจึงย้ายมาตั้งในพื้นที่ที่เดิมเป็นป่าแควเก่าของชาวไทดำ ต่อมาจึงมีชาวไทดำเข้ามาบวช และมีการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัด จากข้อมูลนี้แสดงถึงการรับศาสนาพุทธเข้ามาในวิถีชีวิตของชาวไทดำเกิดขึ้นก่อนการอพยพย้ายถิ่น โดยสันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี เมื่อมีการย้ายถิ่นฐานก็นำความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธติดตัวมาด้วย

3. พื้นที่วัฒนธรรมที่มีการก่อรูปใหม่

พื้นที่แสดงตัวตนของกลุ่มไทดำ ต่อคนภายนอก

พื้นที่ทางวัฒนธรรมประเภทนี้เป็นประเภทที่เกิดขึ้นในสมัยหลัง จากการสำรวจในพื้นที่พบว่า ชุมชนไทดำมีการสร้างพื้นที่แสดงตัวตนทางวัฒนธรรมต่อบุคคลภายนอก ยกตัวอย่างเช่น การสร้างเรือนกระดองเต่าจำลอง เพื่อเป็นเครื่องหมายเชิงสัญลักษณ์ (Symbol) ที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ของตน หรือชุมชนบางแห่งได้มีการก่อสร้างศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำ เพื่อเป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม และรวบรวมองค์ความรู้ งานฝีมือ เครื่องจักสานของชาวไทดำเอาไว้ สองสิ่งนี้จึงเป็นพื้นที่สำหรับแสดงออกทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ในแบบของสิ่งก่อสร้างถาวร

ในส่วนของพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมในแบบของพื้นที่ชั่วคราวที่พบในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ การจัดงานวัฒนธรรมไทดำ หรือที่คนในพื้นที่เรียกว่า งานไทดำ เพื่อเป็นพื้นที่ในการพบปะของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำจากต่างพื้นที่ และเป็นสถานที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มตน พื้นที่หลัก คือ “ลานแปง” เป็นพื้นที่ที่ผสมผสานกันระหว่างพื้นที่ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมกับพื้นที่กิจกรรม ได้แก่ พื้นที่ช่วงในการอ้อน รำแคน (เล่นคอน รำแคน) เวทีสำหรับการแสดง ส่วนเลี้ยงอาหารผู้ที่มาร่วมงาน และพื้นที่ร้านค้าสำหรับจำหน่ายเสื้อผ้า เครื่องประดับของไทดำโดยเฉพาะ

ลานแปง ส่วนใหญ่มักใช้ที่ว่างภายในชุมชน เช่น สนามโรงเรียน ลานวัด เป็นพื้นที่ในการจัดงานในแต่ละพื้นที่จะมีช่วงเวลาในการจัดงานแตกต่างกันตามความเหมาะสมของแต่ละชุมชน เมื่อจัดงานครั้งใด ชาวไทดำก็จะส่งข่าวให้ชาวไทดำในพื้นที่อื่น ๆ มาร่วมงาน โดยถือเป็นสัญญาว่าเมื่อใดชุมชนที่มาร่วมงานจัดงานในพื้นที่ของตน ก็จะไปร่วมงานเป็นการตอบแทน เรียกว่า การเอาแรงกัน เจ้าภาพจะจัดเตรียมอาหารเอาไว้รับรองแขกผู้มาเยือน พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานในบริเวณจัดงาน สำหรับบุคคลภายนอก และผู้ที่สนใจบริเวณลานแปง จึงเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวไทดำได้เป็นอย่างดี ในหลายเรื่อง เช่น เรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เรื่องวัฒนธรรมอาหาร และเรื่องการแสดงดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น พื้นที่ทางวัฒนธรรมในกลุ่มนี้มักมีความเกี่ยวข้องกับแกนนำของชุมชนทั้งในส่วนเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแกนนำภาคประชาชน เช่น แกนนำกลุ่มชาติพันธุ์ ปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงสมาชิกในชุมชนในฐานะของผู้สนับสนุนงบประมาณ และผู้จัดงาน

จุดกำเนิดของพื้นที่ทางวัฒนธรรมประเภทนี้พบว่า ปัจจัยหนึ่งเกิดขึ้นจากนโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2544 ที่เป็นการตีค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี และวัฒนธรรม ให้มีมูลค่าในทางเศรษฐกิจ ตามหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance-Creativity) และการสร้างทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) และผลที่เกิดจากนโยบายเหล่านี้จึงส่งผลต่อการพัฒนางานค้นคว้าวิจัย การฟื้นฟูประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อตอบสนองความต้องการในการต่อยอดองค์ความรู้ในการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ ทำให้ชาวไทดำมีพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่อคนภายนอก ในรูปแบบของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ถูกบูรณาการขึ้นมาใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางวัฒนธรรม กับบทบาทของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์

จากการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำพบว่า ชาวไทดำยังคงความเชื่อดั้งเดิมที่ก่อรูปให้เห็นโครงสร้างทางความเชื่อ และวิถีชีวิต อันเป็นตัวกำหนดบทบาทของพื้นที่ทางวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม รวมถึงบทบาทของสมาชิกต่อพื้นที่ในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรมของกลุ่ม เช่น จำ หรือเจ้าจำ กับศาลผีประจำหมู่บ้าน หรือเขยอก กับพื้นที่ป่าแหว่ แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่วัฒนธรรมเดิมที่เป็นวัฒนธรรมร่วม เข้ากับวัฒนธรรมหลัก (ศาสนาพุทธ) ก็ยังพบบทบาทของผู้ประกอบพิธีไทดำยังปรากฏร่วมกับพระสงฆ์ที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และในส่วนของผู้ที่วัฒนธรรมที่ก่อรูปขึ้นใหม่ บทบาทของสมาชิกถูกปรับเปลี่ยนจากผู้ประกอบพิธีกรรมกลายเป็นคณะผู้จัดงาน ข้อมูลเหล่านี้ทำให้สามารถวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มของผู้ประกอบพิธีกรรม กลุ่มของผู้ใช้พื้นที่ และกลุ่มของคนนอกที่เป็นผู้เข้าร่วมงาน ในแต่ละกลุ่มยังสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มคนในวัฒนธรรมไทดำ และคนนอกวัฒนธรรมได้อีกประการหนึ่งด้วย

สรุปผลการศึกษา และอภิปรายผล

จากการศึกษาพลวัตของพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์พบว่า มีจุดกำเนิดมาจากความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีและขวัญ ที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่วัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อที่คุ้มครองให้ดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างปกติสุข อันเป็นเป้าประสงค์หลักของพื้นที่ พื้นที่ประเภทนี้จึงยังคงรูปแบบและพิธีกรรมเอาไว้ดังเช่นในอดีต ต่างกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวไทดำที่ถูกลดบทบาท ถูกปรับเปลี่ยนหน้าที่ หรือสูญหายไป จากปัจจัยความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาเปรียบเทียบพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภท ทำให้ทราบถึงสิ่งที่เป็น “แก่นทางวัฒนธรรม” และ “องค์ประกอบของวัฒนธรรม” ที่ปรากฏอยู่ในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ โดยสิ่งที่เป็แกนทางวัฒนธรรมจะสามารถรักษาสภาพและบทบาทของตนไว้ได้คือ

ต่อมาเมื่อทำการศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมประเภทที่มีการผสมผสานข้ามวัฒนธรรม ระหว่างไทดำกับศาสนาพุทธ ทำให้ทราบถึงปรากฏการณ์พุทธวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างสองกลุ่มที่จะส่งผลต่อวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในที่นี้คือ วัฒนธรรมไทดำให้คล้อยไปตามอิทธิพลของพุทธศาสนา อันจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับของแกนทางวัฒนธรรม จนในที่สุดวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาจถูกกลืนหายไป หากคนในกลุ่มไม่สามารถดำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรม และความเชื่อของตนไว้ได้ดังที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในประเทศไทย จากปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ทางวัฒนธรรมในกลุ่มสุดท้าย คือ พื้นที่วัฒนธรรมที่แสดงตัวตนของชาวไทดำต่อคนภายนอก ที่เป็นพื้นที่ในการเชื่อมร้อยกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ และเป็นเวทีเผยแพร่วัฒนธรรมของคนไทดำภายนอกรับรู้ โดยเริ่มจากในกลุ่มของตนเองก่อน แล้วจึงขยายออกสู่ภายนอก พื้นที่ประเภทนี้จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน

จากการศึกษา และวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดพลวัตของพื้นที่วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำนั้นพบว่า การกลายรูปที่ปรากฏขึ้นกับพื้นที่เหล่านี้เกิดจาก

1. การลดหน้าที่บทบาทความสำคัญของพื้นที่ลงจากการใช้พื้นที่ที่มีความสำคัญในวิถีชีวิต และพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในชุมชน
2. จากการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่มีพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมหลักในพื้นที่ และวัฒนธรรมไทดำเป็นวัฒนธรรมร่วม ทำให้วัฒนธรรมไทดำถูกผสมผสานเข้ากับพุทธศาสนา
3. จากการขาดแคลนผู้ประกอบการพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีต้องเรียนรู้ขั้นตอน และคำสวดประกอบพิธีที่ยากลำบาก ทำให้ในปัจจุบันไม่มีผู้รู้มากนัก เมื่อผู้ประกอบพิธีเสียชีวิตลง ก็ไม่มีผู้ประกอบพิธีต่อหรือต้องไปหาผู้ประกอบพิธีจากที่อื่น ทำให้หลายครอบครัวเลือกที่จะประกอบพิธีแบบศาสนาพุทธที่มีขั้นตอนและค่าใช้จ่ายน้อยกว่าหรือดัดขั้นตอนในพิธีกรรมลง
4. จากนโยบายของภาครัฐที่กระตุ้นให้เกิดการฟื้นฟู และอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทใหม่

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำเป็นกลุ่มที่มีความพยายามในการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้ โดยมีระบบความเชื่อที่ยังสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และผู้ประกอบการเป็นเครื่องมือ แต่การดำรง

อัตลักษณ์บางประการอาจทำได้ไม่สมบูรณ์อันเนื่องมาจากการขาดการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ ดังเช่น พิธีศพของชาวไทดำที่มีการปรับลดขั้นตอนลง

สำหรับพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้น ในปัจจุบันมีความสำคัญต่อชุมชนในลักษณะของการเป็นพื้นที่สำหรับการดำรงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ มากกว่าการเป็นพื้นที่ทางพิธีกรรม หรือพื้นที่ทางสังคม ดังที่เป็นมาในอดีต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เกิดจากความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ชินศักดิ์ ศัณฑกุล รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษาแนวทางการทำงาน แนะนำ และตรวจแก้ในทุกช่วงของกระบวนการทำงาน จนทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง

เอกสารอ้างอิง

- จุฬาพรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2550). วัฒนธรรม การสื่อสารและอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ : แอคทีฟ พรินท์ จักรทิพย์ นาสสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : อติตดา พรินต์ เจลิม ทองแพง. (สัมภาษณ์). เมื่อ (2 กรกฎาคม 2558). ผู้ใหญ่บ้านวังหอยก 110 หมู่ 2 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอมือง จังหวัดนครสวรรค์
- โชติมา จตุรงค์. (2546). เรือนไทดำ : กรณีศึกษาเพชรบุรี (เอกสารประกอบการอบรมระยะสั้น เรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นศึกษา ณ ห้องมทามาลา - ปราบปรปักษ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ทำพระ ระหว่างวันที่ 2 - 3 และ 9 - 10 สิงหาคม 2546).
- ไทยแลนด์ เพชรด้อม. (สัมภาษณ์). เมื่อ (7 กุมภาพันธ์ 2559). ปราชญ์ชาวบ้าน (ไทดำ) บ้านหนองเนิน 67/2 หมู่ 4 ตำบลหัวถนน อำเภอนาทะโก จังหวัดนครสวรรค์
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ธนาเพลส บุญยงค์ เกศเทศ. (2557). ศีวิธิน : ความเชื่อและการพึ่งพาระหว่างคนกับผี. กรุงเทพฯ : กากะเยี่ย พเยาว์ ประทีปพิชัย. (2545). วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของไทดำ. คณะกรรมการ และศิษยานุศิษย์. หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุปถัมภ์พัฒนวิธาน (บุญเทียม ปภัสโร) ณ เมรุวัดหนองปรัง อำเภอนาเยีย จังหวัดเพชรบุรี 2 กุมภาพันธ์ 2545. ราชบุรี : ธรรมรักษ์การพิมพ์
- พัฒนปกรณ์ ลีลาพฤกษ์. (2555). ศรีท้าววิวัฒน์ การปรับตัวเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ. กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์
- ภักทิยา ยิมเรวัต. (2544). ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย : ความเชื่อเรื่องผีของไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก

- สมทรง บุรุษพัฒน์. (2524). การเล่นคอนลาวโซ่งที่บางกุ้ง. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. (2540). ลาวโซ่ง : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในสองศตวรรษ. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อภินันท์ โพธิ์सान. (2552). สารัตถะ คติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง. มหาสารคาม : อภินันท์การพิมพ์
- Tai Song Dam. (2558). รายชื่อหมู่บ้านไทดำในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย, ข้อมูลจากสมัชชาลาวโซ่งไทยทรงดำ (ไทดำ) แห่งประเทศไทย. เข้าถึงเมื่อ (5 ธันวาคม 2558). Available (<http://i-san.tourismthailand.org/detail/read/843>)